

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XII

ОДЕСА
ОНУ
2018

УДК 94(100)“-04/17”(08)

C773

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 24 січня 2018 р.

Рецензенти:

- І. В. Бруйко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Дзиговський – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Лугувий – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
С. А. Булатович – к.і.н., доцент;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссев – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи
(Кишинів, Молдова);
О. В. Смигтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
C773 Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. –
632 с.

ISBN 978-617-689-251-9

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XII читань пам'яті професора П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12-13 березня 2018 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-251-9

© Колектив авторів, 2018
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2018

ДО 55-ЛІТТЯ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків функціонує в структурі історичного факультету з початку 1963–64 навчального року. До складу утвореного у вересні 1963 р. підрозділу увійшло п'ятеро фахівців з історії античності та середньовіччя, які раніш працювали на існуючій з 1953 р. кафедрі всесвітньої історії. У фондах Державного архіву Одеської області зберігається штатний формуляр професорсько-викладацького складу на 1963–64 н.р.¹, який містить імена перших співробітників кафедри історії стародавнього світу та середніх віків:

Петро Йосипович Каришковський (у документі російською мовою Петр Осипович Карышковский), завідувач кафедри, вчене звання – доцент, кандидат історичних наук. У рубриці «дисципліна/указать узкую научную специальность» проставлено «История Греции и Рима».

Ірина Володимирівна Зав'ялова, посада – доцент, кандидат історичних наук; історія середніх віків.

Мойсей Сергійович Сініцин, посада та вчене звання – доцент, кандидат історичних наук; основи археології.

Марк Юхимович Беркович, посада та вчене звання – доцент, кандидат історичних наук; історія середніх віків.

Яків Петрович Зінчук, посада – доцент, кандидат історичних наук; історія середніх віків.

Кафедра була не чисельною (це було нормою у той час²), але складалася з висококласних фахівців. Викладацька та людська доля їх була різною: дехто незабаром залишив кафедру, а дехто віддав їй всі роки свого життя. До останніх відносились П. Й. Каришковський та І. В. Зав'ялова.

Петро Йосипович Каришковський (1921–1988) – видатний вчений-античник, візантиніст, визнаний у світі фахівець з нумізматики та епіграфіки Північного Причорномор'я. Учень Б. В. Варнеке (1874–1944), випускник Одеського університету 1945 р., П. Й. Каришковський підготував та у 1951 р. захистив в Інституті історії АН СРСР кандидатську дисертацію на тему «Політичні взаємовідносини Візантії, Болгарії та Русі в 967–971 рр.». Науковим

керівником молодого вченого був А. Г. Готалов-Готліб (1866–1960), в той час – завідувач кафедри історії стародавнього світу та археології. Згодом, опублікувавши низку наукових статей з візантиністики, П. Й. Каришковський звернувся до вивчення нумізматичних та епіграфічних пам'яток Північного Причорномор'я. Докторська дисертація П. Й. Каришовського «Монетна справа та грошовий обіг Ольвії VI ст. до н.е. – IV ст. н. е.»³ була захищена в 1969 р. Вчений-енциклопедист, П. Й. Каришовський створив біля 170 робіт – монографій, статей, рецензій, популярних нарисів з античної історії, нумізматики, епіграфіки, історичної географії Причорномор'я⁴.

Творче надбання П. Й. Каришовського отримало високу оцінку світового наукового загалу. Так, за радянських часів «залізної завіси» його було заочно обрано членом-кореспондентом Німецького археологічного інституту та Американського нумізматичного товариства. У рідному місті П. Й. Каришовський стояв біля витоків Одеського археологічного товариства.

П. Й. Каришовський був не просто талановитим лектором, він був лектором від бога. За роки роботи на історичному факультеті П. Й. Каришовський прочитав студентам різних генерацій цілу низку загальних та спеціальних курсів, вважаючи, що завідувач кафедри має бути в змозі замінити будь-кого із своїх колег. Крім найбільш близьких йому курсів історії Стародавньої Греції та Риму та нумізматики, Петро Йосипович не менш блискуче викладав історію Стародавнього Сходу, історію середніх віків, історію первинного суспільства, історичну хронологію, науковий атеїзм (фактично це була історія релігії) тощо. Нашому поколінню студентів він читав спецкурс з історії Гуситських воєн.

Ірина Володимирівна Зав'ялова (1911–2001)⁵ – медієвіст-англознавець та історіограф – більш ніж 50 років присвятила викладанню на історичному факультеті. І. В. Зав'ялова закінчила в 1941 р. Київський університет, де її наставником був видатний український медієвіст Л. М. Беркут. Кандидатська дисертація І. В. Зав'ялової на тему «Зовнішня політика Англії в кінці XV – на початку XVI ст.» була виконана під керівництвом професора М. М. Розенталя.

Більшість друкованих праць І. В. Зав'ялової присвячена аналізу сучасної французької та англійської історіографії різних аспектів історії пізнього середньовіччя та раннього нового часу – від аграрних відносин до суспільно – політичних рухів другої половини XVI ст.

Ірина Володимирівна запам'яталася поколінням студентів істфака як фахівець найвищого гатунку, вимогливий викладач та

науковий керівник. Студентський науковий гурток з історії культури доби Відродження, який багато років вела І. В. Зав'ялова, фактично відігравав роль спеціалізації з історії середніх віків, яку кафедра здобула лише в 1994 р.

Медієвістські студії проводив також Марк Юхимович Беркович (1903–1982), який досліджував проблеми формування давньоруської та німецької народностей за добу середньовіччя. На кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків М. Ю. Беркович працював в 1963–1965 рр., а потім в 1976–77 навчальному році.⁶ З 1965–66 н.р. (із зазначеною перервою) й до 1979 р. М. Ю. Беркович був доцентом кафедри нової та новітньої історії, де читав історію країн Азії та Африки у середні віки.

Яків Петрович Зінчук – славіст, автор досліджень з історії полабсько-балтійських слов'ян, зокрема їх участі в морській торгівлі із сусідами⁷, працював на посаді доцента кафедри історії стародавнього світу та середніх віків з 1963 р. до виходу на пенсію у 1974 р. Яків Петрович читав студентам історичного факультету курси з історії раннього середньовіччя та історії західних та південних слов'ян у середні віки.

Мойсей Сергійович Сініцин (1899–1973), спеціаліст в галузі античної археології, викладав на кафедрі у 1963–1967 рр.⁸

Слід із вдячністю згадати перших лаборантів кафедри, які впродовж чверті століття сприяли її успішному функціонуванню. Це Володимир Петрович Цибеков, археолог, старший лаборант кафедри у 1963–1987 рр. та Ірина Йосипівна Урицька, термін її роботи на кафедрі 1963–1988 р. (з 1968 р. – старший лаборант)⁹.

Протягом більш ніж трьох 10-літь античну історію викладали студентам історичного факультету доценти кафедри Анатолій Георгієвич Загинайло (1935–1996) та Римма Дмитрівна Бондар (1937–2011)¹⁰. А. Г. Загинайло прийшов на кафедру у 1964 р., Р. Д. Бондар – десятьма роками пізніше. Фахівці з античної археології, обидва дослідники проводили розкопки та керували студентською археологічною практикою відповідно на пам'ятках в с. Роксолани та городищі Орловка.

Курс «Основи етнографії» читали в 1965–67 рр. Ф. М. Гудимович, у 1976 та до початку 80-х рр. Ю. Г. Розуменко, а потім С. А. Булатович.

У 1968–76 рр. на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків працювали доценти О. В. Гудкова та В. Н. Станко. Олександра Василівна викладала студентам курс історії Стародавнього Сходу та «Основи етнографії». В. Н. Станко читав історію первісного

суспільства та археологію. Пізніше, наприкінці 80-х рр. В. Н. Станко, вже доктор наук, повернувся на кафедру і у 1993 ініціював виділення археології та етнографії в окрему кафедру історичного факультету.

У 1982–1993 рр. на кафедрі викладала учениця П. Й. Каришковського Світлана Андріївна Булатович, спеціаліст з античної нумізматики.

Наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. кафедра історії стародавнього світу та середніх віків поповнилась трьома молодими спеціалістами в галузі середньовічної та ранньомодерної історії країн Західної Європи. Після проходження цільової аспірантури в Інституті всесвітньої історії АН СРСР повернулися до Одеси Олег Борисович Дьомін (на кафедрі до середини 80-х рр.) та Ірина Вікторівна Немченко, а також Олена Олександрівна Радзиховська, випускниця аспірантури МГУ імені М. В. Ломоносова.

У 1988 р. розпочинає роботу на кафедрі асистент Тетяна Олександрівна Ізбаш. Свої перші розвідки в галузі античної нумізматики вона проводила під керівництвом П. Й. Каришковського.

Після смерті Петра Йосиповича Каришковського – засновника кафедри історії стародавнього світу та середніх віків – її очолив його учень А. Г. Загинайло (завідувач у 1988–1993), фахівець з античної археології та нумізматики. У 1991–93 рр. кафедра забезпечувала викладання загальних курсів історії Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції та Риму, історії середніх віків, археології та етнографії. При кафедрі діяла спеціалізація з археології, отже студентам викладалися спеціальні курси з цієї дисципліни.

У 1993 р. відбулися кардинальні зміни у житті кафедри: від неї відділилась чисельна фракція, з якої було утворено кафедру археології та етнології України. Розпочався новий етап в історії кафедри історії стародавнього світу та середніх віків. Завідувачем кафедри стає англознавець доцент І. В. Немченко (1993–1999, 2006 – сьогодні). У складі кафедри працювали доценти Р. Д. Бондар (до 2011 р.), І. В. Зав'ялова (до 1999 р.), О. О. Радзиховська, Г. М. П'ятигорський (з 1991 р. до 1995 р.), старший викладач Т. О. Ізбаш, а також як сумісники к.і.н. С. Б. Охотніков та к.ф.н. О. А. Довгополова.

Протягом наступних років штатний розклад кафедри неодноразово змінювався. У 1999–2006 рр. на посаді завідувача кафедри перебувала доц. О. О. Радзиховська. 1995 р. замість Г. М. П'ятигорського на кафедрі почав працювати франкознавець П. М. Тоцький. 2006 р. починає викладацьку роботу візантиніст О. М. Луговий, аспірант кафедри, з 2009 р. – кандидат історичних наук, доцент. У 2012–14 рр. на кафедрі викладали випускники

аспірантури античник Т. М. Казаков та візантиніст к.і.н. І. С. Горнова. В 2015 р. розпочав роботу на кафедрі викладач В. В. Чепіженко, аспірант заочної форми навчання, що займається політичною історією Англії XIV ст.

Кафедру не оминули неодноразові скорочення штатів на історичному факультеті: на жаль, не вдалося зберегти декілька висококваліфікованих викладачів, серед них О. А. Довгополова та С. Б. Охотніков. Сьогодні всі викладачі кафедри працюють не на повну ставку. Сучасний склад кафедри історії стародавнього світу та середніх віків є наступним: завідувач кафедри доц. І. В. Немченко, доц. Т. О. Ізбаш-Гоцкан, доц. О. О. Радзиховська, доц. О. М. Луговий, викл. В. В. Чепіженко.

Період з 1993 р. був для кафедри часом становлення, якісного зростання та пошуку гідних відповідей на виклики сучасності¹¹. Перше 10-ліття, саме коли кафедрі довелося створювати власну ідентичність, припало на період економічних негараздів у країні, які безпосередньо відчували працівники вищої школи. Були обставини й не менш загрозливі, що торкались насамперед викладачів-медієвістів. Протягом радянського часу склалася специфічна доцентрова система функціонування та розвитку наукових знань в галузі історії середніх віків та раннього модерного часу. Ця система була орієнтована на Москву та її наукові центри, де було зібрано провідні наукові сили в той час, як у багатьох інших університетських центрах, України зокрема, медієвістика приходила у занепад. Вивчення історії країн Західної Європи неможливе без постійного доступу до західних досліджень, монографій та статей в періодичних виданнях, текстів джерел, що публікуються. Втім після революції 1917 р. надходження цих матеріалів у наукові центри України припиняється, що мало згубні наслідки для центрів медієвістики у Києві, Харкові, Одесі.

Вивчення античної історії мало більш сприятливі умови для розвитку оскільки було пов'язане з археологічними розкопками на теренах України, насамперед Північного Причорномор'я. Займатися ж медієвістикою чи ранньої новістикою в Одесі було можливим за умови підтримання постійних зв'язків із Москвою чи Ленінградом, з їх бібліотеками та науковими спільнотами. Про творчі наукові зв'язки із західними колегами у тих умовах навіть не йшлося.

Ця система була зруйнована внаслідок розпаду СРСР. Нові джерела отримання наукової інформації та необхідні для творчого розвитку наукові контакти ще належало здобути. Отже перед оновленою у 1993 р. кафедрою історії стародавнього світу та середніх віків постали завдання, від вирішення яких залежала якість її

існування в освітянському та науковому просторі. Зараз можна констатувати, що кафедри вдалося вижити та зміцнитися в тих непростих умовах.

Непересічну роль для здійснення наукових досліджень викладачів кафедри, для розробки нових лекційних курсів, керівництва науковою роботою студентів мало долучення до можливостей Інтернету наприкінці 90-х рр. Інтернет надав медієвістам та античникам очікуваний доступ до необхідних їм матеріалів західноєвропейськими мовами, можливість спілкування із науковцями країн Західної Європи та Америки.

Важливим кроком вперед було утворення в 1993 р. спеціалізації кафедри, спочатку – з історії середніх віків, трохи згодом – з історії стародавнього світу та середніх віків. Почала формуватися система спеціальних курсів, кількість яких постійно зростала. Спеціалізацію було розгорнуто також на заочному відділенні. Спецкурси кафедри – це оригінальні авторські розробки. Їх тематика, пов'язана із науковими інтересами викладачів, зазнавала протягом часу змін внаслідок оновлення кадрового складу кафедри. До 2015 р. загальна кількість курсів, що читалися для бакалаврів та магістрів, перевищувала два десятки.

Це «Історія Стародавнього Сходу», «Історія Стародавньої Греції та Риму», «Історія середніх віків», с/к «Етнодемографічна історія Європи», с/к «Політичні системи Стародавньої Греції до епохи елінізму», с/к «Культура Риму у I-II ст. н.е.», с/к «Історія давньогрецької політичної думки», с/к «Західноєвропейська суспільно-політична думка доби пізнього середньовіччя», с/к «Історичні портрети політичних та державних діячів зарубіжних країн», с/к «Походження латинського письма та вступ до палеографії», с/к «Західна історіографія історії середніх віків», с/к «Історія Візантії» (Ч.1. «Політичний та соціально-економічний розвиток», ч.2 «Історія візантійської культури»), с/к «Культура Флоренції кінця XIII – першої половини XIV ст.», с/к «Ранні форми підприємництва в країнах Західного Середземномор'я у XIII–XV ст.», с/к «Пам'ятники літератури доби Ренесансу як історичне джерело», с/к «Історія повсякденності західноєвропейського середньовіччя», с/к «Соціальний та політичний розвиток країн Латинської Америки», с/к «Вивчення історії античного Причорномор'я (VI–I ст. до н.е.) на Історико-філологічному факультеті Новоросійського університету» та ін. Студенти, що навчалися у магістратурі, слухали курси: «Актуальні проблеми давньої та середньовічної історії», «Міжнародні відносини у Європі за доби хрестових походів», «Освіта та просвітництво

середньовічної Західної Європи», «Конституціоналізм і шляхи формування демократичних держав», «Північне Причорномор'я у західноєвропейських джерелах XV-XVIII ст.».

Ситуація різко змінилася у 2015 р., коли на історичному факультеті була вдвічі зменшена кількість спеціалізацій: з 6-ти до 3-х. Виникла нова спеціалізація «Європейські студії», в рамках якої студенти й зараз слухають курси двох кафедр – історії стародавнього світу та середніх віків та нової та новітньої історії.

Отже, зараз, окрім традиційних загальних курсів «Історія Стародавнього Сходу», «Історія Стародавньої Греції та Риму», «Історія середніх віків» та «Історія пізнього середньовіччя», ми читаємо наступні: «Західноєвропейська політична думка XVI – початку XVII ст.» для бакалаврів, дві магістерські дисципліни – «Актуальні проблеми давньої та середньовічної історії», «Освіта та просвітництво в середньовічній Західній Європі», а також спеціальний курс для аспірантів «Сучасні проблеми інтелектуальної історії» (І. В. Немченко); «Основи наукових досліджень», «Історія письма та картографування в середньовічній Європі» (О. О. Радзиховська); «Етнодемографічна історія Європи доби середньовіччя» та спеціальний курс «Історія Візантії» (О. М. Луговий); «Суспільні та релігійні свята Стародавньої Греції», «Монетні системи та грошовий обіг античного світу» та «Нумізматика» (Т. О. Ізбаш-Гоцкан).

У системі спецкурсів кафедри найбільш помітною є культурологічна складова. Освіта, яку надає спеціалізація, відкриває перспективу подальшої наукової роботи, а також сприяє підвищенню загального культурного рівня студентства. Фактично кафедра готує не тільки фахівців у галузі всесвітньої історії, а саме антикознавства та медієвістики, а й майбутніх викладачів історії культури. Водночас студентам запропоновано й теми з соціально-економічної та політичної історії античності та середньовіччя, історіографії й проблем методології історії.

Викладачі кафедри керують педагогічною практикою студентів спеціалізації, виїзною музейною практикою, яка раніше проходила у Криму, а зараз – у Києві, Львові, Білгороді-Дністровському тощо. Ми дбаємо про методичне забезпечення лекційних курсів: тільки в останні роки вийшла друком низка навчально-методичних видань.

Серед них: «Методичні вказівки до спецкурсу «Політичні системи Стародавньої Греції до епохи еллінізму» (Упор. Ізбаш-Гоцкан Т. О.) – Одеса, 2008; «Історія Візантії IV-XIII ст. Методичний посібник до кафедрального спецпрактикуму» (Упор. Луговий О. М.) – Одеса, 2010; навчально-методичний посібник «Західноєвропейська

суспільно-політична думка доби пізнього середньовіччя» (Упор. Немченко І. В.) – Одеса, 2011; Етнодемографічна історія Європи в Середні віки (Упор. Луговий О. М.) – Одеса, 2013; Культура Іспанії доби Ренесансу. Хрестоматія (Упор. Тоцький П. М.) – Одеса, 2016; Історія країн Західної Європи доби пізнього середньовіччя. Частина I: Навчально-методичний посібник (для студентів історичного факультету). – Одеса, 2017 (Упор. Немченко І. В., Чепіженко В. В.).

Методичні матеріали – підручники, тексти джерел для вивчення на практичних заняттях, плани цих занять разом з рекомендованою літературою, частина необхідних для підготовки до заняття монографій та статей тощо – пропонуються студентам історичного факультету у вигляді електронних пакетів до окремих курсів. Фактично кафедрою застосовуються методи дистанційної освіти, що насамперед корисно для студентів заочного відділення. Співробітниками створено величезну електронну бібліотеку, яка постійно оновлюється.

Наукові інтереси викладачів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків є різноманітними, втім всіх об'єднує тяжіння до вивчення історії культури доби античності та Середньовіччя. Це знайшло відображення у формулюваннях наукових тем кафедри за останні два 10-ліття: «Суспільна свідомість та політична думка Європи»; «Проблеми вивчення матеріальної та духовної культури античної та середньовічної Європи»; «Цивілізація Європи: історична еволюція доби античності, середніх віків та раннього модерного часу». Наукова тема № 113, яка щойно виконана (2013–2017 рр.), має назву «Дослідження інтелектуальної історії Європи (від античності до раннього модерного часу)». Науковий керівник цієї та вказаних вище тем – І. В. Немченко, відповідальний виконавець О. М. Луговий.

Основними напрямками науково-дослідної роботи кафедри є історія політичної думки вказаних вище періодів, релігійних уявлень, історичних, географічних та правових знань, а крім того – історіографія окреслених питань, зокрема історія їх дослідження в Одеському (Новоросійському) університеті.

Колективу кафедри вдалося втілити у життя свою омріяну мету – відродити після довготривалої перерви візантинознавство на історичному факультеті Одеського університету. Двоє випускників та аспірантів кафедри захистили кандидатські дисертації з історії Візантії: О. М. Луговий на тему «Роси та варанги у Візантії X–XII ст.: формування та структурна роль найманого військового контингенту» у 2009 р. (науковий керівник доц. Немченко І. В.) та І. С. Горнова на тему «Суспільно-політична історія Візантії в системі історичних

поглядів Михаїла Пселла» у 2012 р. (науковий керівник доц. Радзиховська О. О.).

На сьогодні на кафедрі представлено дисертації трьох випускників аспірантури. О. С. Івченко дослідила політичні ідеї конституційного роялізму в Англії середини XVII ст. (науковий керівник І. В. Немченко), П. А. Майборода – ідейне протистояння християнських та язичницьких авторів IV–V ст. (науковий керівник О. О. Радзиховська). Дисертація С. І. Волканова висвітлює роль колегії стратегів у політичному житті Афін V ст. до н.е. (науковий керівник Т. О. Ізбаш-Гоцкан). Продовжують навчання в аспірантурі (докторантурі) В. В. Чепіженко, В. І. Водько. А. О. Налівайко, В. В. Білозір.

У 2010 р. започатковано наукове періодичне видання «Libra. Збірка наукових праць кафедри історії стародавнього світу та середніх віків». Вийшли друком чотири числа збірника, які містять статті викладачів, аспірантів та друзів кафедри¹².

З 1989 р. кафедра є постійним організатором міжнародної наукової конференції “Читання пам’яті професора Петра Йосиповича Каришковського”. За цей час видано дванадцять наукових збірок «Стародавнє Причорномор’є» за матеріалами конференцій, що відбулися.

Викладачі та аспіранти в свою чергу беруть участь у міжнародних наукових конференціях та симпозіумах, що проходять у наукових закладах України, Греції, Ізраїлю, Італії, Польщі, Росії, Румунії та США. Багато хто пройшов закордонне стажування. Так, І. В. Немченко стажувалася в Інституті Кеннана (Вашингтон, США), здійснювала керівництво групою студентів на міжнародних семінарах «Ренесанс у Флоренції» у 2010 р. та «Проторенесанс – Флоренція місто Данте та Джотто» у 2012 р. (Флоренція, Італія). О. О. Радзиховська – у м. Екс-ан-Прованс (Франція) та Амстердамі (Нідерланди), О. М. Луговий та І. С. Горнова пройшли стажування в університеті Ка’Фоскарі (Венеція, Італія), у Болгарії та Греції. Студенти спеціалізації проходять стажування за програмою Erasmus+.

При кафедрі працює група талановитої молоді. У творчій атмосфері проводять свої засідання п’ять наукових студентських гуртків та груп, якими керують викладачі та аспіранти кафедри. Це гуртки з історії стародавнього світу та з історії середніх віків, «Лекторій», де бажаним пропонуються повноформатні лекції з античної та середньовічної історії, група з вивчення класичних мов, група з історії слов’ян доби середньовіччя.

Студенти спеціалізації завжди беруть участь у щорічних Звітних студентських наукових конференціях ОНУ, в міжнародних конференціях «Одеські читання: актуальні проблеми історії, археології та етнології». В обох випадках вони – разом з гостями, що приїждять з інших міст та країн – складають окрему чисельну секцію. Окрім місцевих наукових форумів, студенти виступають з доповідями на конференціях, що проходять в інших наукових центрах України – Києві, Львові, Харкові, Херсоні тощо.

Виховна робота зі студентами здійснюється у формі кураторства академічних груп та індивідуально в процесі навчання та наукової роботи студентів. Особливу увагу приділяється підвищенню культурного рівня студентів, їх естетичному вихованню шляхом відвідання музеїв, лекторіїв, екскурсій тощо.

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків має свою сторінку на сайті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/history/oldhist>, де розміщено інформацію щодо її складу та життєдіяльності, наукового доробку її викладачів.

Сьогодні, коли європейський вектор розвитку нашої країни стає все виразнішим, вивчення західноєвропейських політичних та культурних традицій й цінностей стає все більш актуальним та затребуваним суспільством. Отже ми та наші студенти з оптимізмом дивимось у майбутнє!

І. В. Немченко

¹ Штатний формуляр професорсько-преподавательського состава Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова на 1963-64 н.р. – ДАОО. Ф. р-1438, оп. 12, спр. 287, арк. 13-14. Перший офіційний документ, в якому згадується кафедра історії стародавнього світу та середніх віків – Наказ № 924 від 21 червня 1963 р. про затвердження на 1963-64 учбовий рік штатного розпису кафедр ОДУ ім. І. І. Мечникова (зберігається в Архіві ОНУ).

² Для порівняння: кафедра нової та новітньої історії включала також п'ятьох викладачів (завідувач К. Д. Петряєв, доценти В. С. Алексєєв-Попов, І. Д. Головка, Н. І. Владимірова, ст. викл. А. З. Яровий), як і кафедра історії УРСР (завідувач С. М. Ковбасюк, доценти М. Д. Свічарівська, Н. І. Калюжко, П. І. Воробей, ст. викл. В. М. Немченко). Найчисельнішою на факультеті була кафедра історії СРСР – 9,5 ставок.

³ Карышковский П. О. Монетное дело и денежное обращение Ольвии VI в. до н. э. – IV в. н. э. Одесса, 2003.

⁴ Виноградов Ю. Г. Слово об ученом, человеке, друге // Древнее Причерноморье. Материалы I Всесоюзных чтений памяти профессора Петра

Осиповича Карышковского. Одесса, 1990. С.6. Див. також наступні випуски збірки «Древнее Причерноморье».

⁵ Див. Матеріали міжнародного круглого столу, присвяченого сторіччю з дня народження Ірини Володимирівни Зав'ялової // *Libra: Збірка наукових праць кафедри історії стародавнього світу та середніх віків* / Під ред. І. В. Немченко. Вип. II. Одеса, 2012.

⁶ Його особова справа, як і справи інших викладачів факультету, зберігається в Архіві ОНУ імені І. І. Мечникова.

⁷ Див. Кузнецова А. М. История полабско-балтийских славян в отечественной историографии (1917-1997 гг.). Автореф. канд. дисс. М., 1998.

⁸ Більш докладно про науковий внесок античників та медієвистів кафедри – у публікаціях Т. О. Ізбаш-Гоцкан та В. В. Чепіженко, що наведені нижче.

⁹ В Особовій справі, що зберігається в Архіві ОНУ – (рос.) Ирэн Иосифовна. – Личные дела уволенных в 1988 г. Т. 2: Л–Я. Арк. 372-400. Особову справу В. П. Цибескова втрачено.

¹⁰ Пам'яті Р. Д. Бондар присвячено окремий розділ кафедральної збірки «*Libra*» за 2012 р. – *Libra: Збірка наукових праць кафедри історії стародавнього світу та середніх віків* / Під ред. І. В. Немченко. Вип. II. Розділ містить матеріали, що висвітлюють життєвий, науковий та викладацький шлях Р. Д. Бондар.

¹¹ Немченко І. В. Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків (1991–2013 рр.) // *Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015)* / кол. авт.; гол. ред. І. М. Коваль; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса: ОНУ, 2015. С. 774-776.

¹² *Libra: Збірка наукових праць кафедри історії стародавнього світу та середніх віків* / Під ред. І. В. Немченко. Одеса, 2010; вип. II. Одеса, 2012; вип. III. Одеса, 2014; вип. IV. Одеса, 2017.

<i>Немченко І. В.</i> До 55-ліття кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.....	5
<i>Избаиш-Гоцкан Т. А.</i> Антиковедение на кафедре истории древнего мира и средних веков.....	16
<i>Чепіженко В. В.</i> Розвиток медієвістики на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ (до 2000 р. – ОДУ) імені І. І. Мечникова.....	23
<i>Агульников С. М.</i> Планировка и топография могильников белозерской культуры в Нижнем Подунавье.....	39
<i>Алексеев В. П., Лобода П. Г.</i> Редкие и неизданные варианты монет античных городов Северного Причерноморья.....	44
<i>Андрух С. И., Тоцев Г. Н.</i> Сорокина Балка – новый памятник археологии в Нижнем Поднепровье.....	50
<i>Боднарюк Б. М.</i> Західноєвропейський премілленаризм XVII ст.: відродження апокаліптичних настроїв та віри у земне царство Христа на тлі Тридцятирічної війни й англійської пуританської революції.....	52
<i>Бойко-Гагарин А. С., Корпусова И. В., Янов Д. М.</i> Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810-1811 гг.....	57
<i>Бондаренко Д. В., Смирнов О. І.</i> Археологічні дослідження зольника № 2 Вікторівського святилища в 2017 р.....	70
<i>Буйських С. Б.</i> Хора Ольвії – історико-археологічний релікт давньогрецької колонізаційної епохи у Нижньому Побужжі.....	78
<i>Булатович С. А.</i> Из истории изучения античного Никония.....	82
<i>Бурдо Н. Б.</i> Антропоморфна пластика усатівської культури.....	87
<i>Бьяджи П.</i> Малоизвестные материалы к хронологии грота Буран-Кая III (Украина).....	97
<i>Вар`ян О. О.</i> Ставлення до дитинства в Афіньському полісі архаїчного та класичного періодів.....	102
<i>Вертієнко Г. В.</i> До питання про метал в Авесті.....	108

<i>Відейко М. Ю.</i> Сакральні будівлі Центральної та Південно-Східної Європи у V тис. до н.е.....	117
<i>Вус О. В.</i> Кастеллум Сиваг-Кермен – погранична крепость Византиї в Юго-Западной Таврике.....	123
<i>Главенчук А. В.</i> Новые данные о пигментных охрах из раскопок Анетовки 2.....	131
<i>Горбаненко С. А.</i> Перші цілеспрямовані палеоетноботанічні розшуки на Більському городищі.....	138
<i>Грабовская О. В.</i> Історичні обставини початку використання цегли у Вінниці.....	146
<i>Гребцова И. С.</i> Сюжеты античной истории и мифологии в творчестве европейских художников XVIII – первой половины XIX ст.....	153
<i>Гулюк Є.</i> Зміни статусу історії та структури історичного знання в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст.....	160
<i>Гуменний В. Л.</i> Військові гарнізони на території Близького Сходу і парфянські кампанії Риму у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами).....	166
<i>Дёмин О. Б.</i> Собрание наследства: медиевистика в современной Украине (1992–2016 гг.).....	171
<i>Демченко О. В.</i> Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів.....	178
<i>Дергачева Л. В.</i> Клад средневековых молдавских монет XIV века, найденный на территории республики Молдова.....	185
<i>Димидюк Д. А.</i> Фортифікації та облогова техніка Багратидської Вірменії кінця IX – середини XI ст. (на основі писемних джерел).....	191
<i>Добролюбский А. О.</i> Остатки и следы Джинестры на одесских берегах.....	199
<i>Домановська М. Є.</i> Філологічний вектор розвитку візантиністики у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.).....	208

<i>Домановский А. Н.</i> К вопросу о нарушителе арабо-византийского договора 689 г.....	214
<i>Diaconu V., Gafincu A.</i> Multidisciplinary research dedicated to the Late Bronze age from the space between the Carpathians and Prut (Romania).....	220
<i>Дятлов В. О.</i> Герцогиня Здена Саксонська та її син Георг. Виховання християнського князя.....	227
<i>Заплетнюк О. А.</i> Роль фараона Ехнатона у культурі Атона за текстами прикордонних стел «раннього проголошення».....	234
<i>Зелинский А. Л.</i> К вопросу о назначении так называемых перстней «птолемеевского типа».....	241
<i>Иванова С. В.</i> Обмен и торговля в древних обществах.....	247
<i>Івченко О. С.</i> Джон Спелмен та Філіп Хантон: два погляди на королівську владу.....	254
<i>Kamadadze K.</i> Porcelain from Gonio fort.....	261
Клюшинцев В. Н. <i>Гребенников В. Б.</i> К вопросу о развитии металлургии и металлообработки в эпоху бронзы в Нижнем Побужье.....	269
<i>Ковальський Л. С., Голдаєв С. Г.</i> Заповнюючи прогалини на карті енеоліту степової Одещини: пізньотрипільська випадкова знахідка з долини ріки Кучурган.....	276
<i>Ковбасюк С.</i> «Коли запитають вас ваші сини...»: іконографічні новачі у «Песаху» Хейбрехта Бейкелара 1563 р. та реформаційний дискурс.....	283
<i>Колесниченко А. Н.</i> Стекланные сосуды закрытых форм VI-I вв. до н.э. в сакральных контекстах Средиземноморья и Северного Понта.....	291
<i>Красножон А. В.</i> Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее.....	298
<i>Крижанівський А. Л.</i> Метрологічні показники монет львівського монетного двору XIV-XV ст.....	304
<i>Левченко В. В.</i> Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960).....	312

<i>Лиман С. И.</i> Французская средневековая история и историография в творчестве профессора Харьковского университета М. Н. Петрова (1826-1887).....	320
<i>Лобанова М. А., Нестеренко О. В.</i> Нова пам'ятка катакомбної культури в Одеській області.....	327
<i>Луговий О.М.</i> Візантійські послы у Снятині 1415 року.....	332
<i>Мельников О.Н.</i> Серебряный статер Гигиэнонта в монетном деле и в нумизматике Боспора.....	339
<i>Mielczarek M.</i> From the history of archaeology in Odessa. Józef Czaki (1857-1936), a forgotten collector of antiquities.....	349
<i>Моусеенко Н. С.</i> Сребреники Святополка: итоги тысячелетия.....	353
<i>Мызгин К. В., Филатов Д. А.</i> Находки ауреусов зурпаторов III века на территории Украины.....	354
<i>Николаев Н. И.</i> Кто был советником царя Скилура в Неаполе Скифском?.....	368
<i>Одрін О. В.</i> Північнопонтійська торгівля зерном: друге життя давніх концепцій.....	375
<i>Отрешко В. М.</i> О тенденциях развития археологии.....	381
<i>Охотников С. Б.</i> Сотрудничество ученых Одессы и Польши в изучении археологии и древней истории Северного Причерноморья.....	384
<i>Охріменко О. С.</i> Уривок невменної нотації з оправи рукопису «Miscellae quodlibeticae pro IWM».....	392
<i>Папанова В. А., Зиновьева Т. А.</i> Склеп с росписью на некрополе Ольвии: проблема фиксации и интерпретации памятника.....	396
<i>Пересунчак О. С.</i> Нові пам'ятки археології в басейні р. Могилянка.....	408
<i>Пилипчук Я. В.</i> История Золотой Орды в хронике Ульриха Рихенталя.....	413
<i>Пиструил И. В.</i> Изделия с резцовым сколом на эппалеолитических памятниках Северо-Западного Причерноморья (некоторые предварительные выводы).....	416
<i>Плешивенко А. Г.</i> Забытые раритеты.....	422

<i>Подрез Ю. В.</i> Дипломатична діяльність уряду П. Орлика щодо Франції та Османської імперії в 1710 році.....	430
<i>Полищук Л. Ю., Кіосак Д. В.</i> Нові матеріали до історії археологічного вивчення Південного Побужжя.....	436
<i>Попова Т. Н.</i> В. Э. Крусман: епоха и наука под скальпелем историка.....	446
<i>Попович С., Чобану И.</i> Раскопки кургана № 8, у с. Александру Иоан Куза (Кагульский р-н, республика Молдова).....	453
<i>Прохорова А. Ю.</i> Французька політика Англії під час північного повстання 1569 р.....	457
<i>Руссев Н. Д.</i> Белгородский мученик Иоанн Новый и религиозная жизнь Молдавии начала XV в.....	463
<i>Рябцева С. С.</i> О некоторых специфических чертах головных уборов населения балканского региона в X–XIV вв.....	470
<i>Савельева Е. С.</i> Терракотовая статуэтка римского воина из Картала...	481
<i>Самойлова Т. Л.</i> Контакты Родоса и Тиры в эллинистическое время по данным керамической эпитафии.....	485
<i>Секерська О. П.</i> Тваринництво та полювання в господарстві населення античного часу межиріччя Дунаю та Південного Бугу.....	487
<i>Сминтина О. В.</i> Екологічна історія дописемної доби: актуальні питання сучасних досліджень.....	494
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М., Снитко О. В.</i> Про історію однієї лапідарної пам'ятки, знайденої біля Ольвії.....	500
<i>Снитко И. А.</i> Проблемы архитектурной идентификации фрагментарно исследованных архитектурно-археологических памятников.....	505
<i>Сурду В. В.</i> Особенности погребальных сооружений ямной культуры Карпато-Поднестровья.....	512
<i>Тарасенко Н. А.</i> Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине.....	517
<i>Тоцький П. М.</i> Становий статус церкви в королівській Франції напередодні Революції.....	524
<i>Тоцев А. Г.</i> Крымско-русские торговые отношения в XV в.....	531

<i>Туровский Е. Я.</i> Государственное устройство античного Херсонеса.....	534
<i>Федченко С. Е.</i> Функції та місце сексуальності у римському зображальному мистецтві.....	539
<i>Фомин М. В.</i> Трансформация обряда крещения и ее отражение в архитектуре Херсонеса-Херсона.....	547
<i>Khalvashi M., Aslanishvili L., Kakhidze E.</i> Garrisons on the edge of Imperium Romanum.....	553
<i>Харламова А. О.</i> Результати картографування середньовічних кам'яних статуй в басейні середньої течії Сіверського Дінця.....	558
<i>Хахеу В.</i> К вопросу о погребальном обряде позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона (конец VII–V вв. до Р.Х.).....	566
<i>Циватый В. Г.</i> Внешнеполитическая и дипломатическая институционализация Европы раннего нового времени глазами современника: Франческо Гвиччардини о концептах «война» и «мир» в исторической памяти.....	573
<i>Чекунина Н. В.</i> К истории формирования коллекции древнерусских монет одесского археологического музея НАН Украины.....	580
<i>Черниенко Ю. А.</i> К вопросу об информативности предметов металлопроизводства для анализа проблем генезиса сабатиновской культуры.....	585
<i>Черных И. Д.</i> Цивилизации «осевого времени» в научном наследии Ш. Эйзенштадта.....	592
<i>Шевцов С. П.</i> Структурные средства изображения Перикла у Фукидида.....	596
<i>Шевченко О. Б.</i> Сарматські «амазонки»: чинники, що спонукали появу історіографічного міфу, та реальність сьогодення.....	603
<i>Янко А. Л.</i> Расенна чи Ратуменна?: Дещо про епоніма і самоназву етрусків.....	609
<i>Ярош О. А.</i> Витоки і розвиток британського орієнталізму у першій половині XVII ст.....	615
Перелік скорочень.....	622